

بررسی شهر سازی دوران صفویه مطالعه موردی اصفهان

ولی اله عسکری

کارشناس ارشد جغرافیای و برنامه ریزی شهری گرایش امايش شهری
آدرس پست الکترونیک نویسنده: valiolaaskari@yahoo.com

چکیده

دوران صفویه به ویژه عهد شاه عباس اول از لحاظ شهر سازی و توسعه شهری در ایران، دورانی طلایی بحساب می آید. در شهر سازی آن دوران که اوج شکوفایی اش در اصفهان به ظهور می رسد، به رابطه انسان با خدا، انسان با انسان و انسان با طبیعت مورد توجه خاص قرار می گیرد. با توجه به اینکه معمولاً مهمترین ویژگی های شهری و شهر سازی هر حکومتی در پایتخت آن حکومت بطور بهتر و شفافتر تجلی می یابد، در دوره صفویه سه شهر تبریز، قزوین و اصفهان به ترتیب به پایتختی برگزیده می شوند و شهر «اشرف» یا بهشهر کنونی نیز به عنوان پایتخت تابستانی آن دولت منتخب می شود که هر یک از شهرهای فوق در دوران مختلف دارای ویژگی های خاص پیدا می کنند.

واژه های کلیدی: شهر سازی، اصفهان، توسعه شهری صفویان،

مقدمه

با تشکیل سلسله صفویه در ایران بعد از ورو اسلام به ایران به عنوان یک دولت متمرکز قدرتمند که در لوای مذهب قدرت را به دست گرفت، یکی از دوران بسیار مهم و موثر در تاریخ ایران می باشد که از لحاظ مختلف قابل بررسی و تحقیق می باشد دوران صفویه با توجه به قدرت و اقتداری که داشت در تحولات کشورمان تاثیر بسزایی در زمینه های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... داشت. از جمله این تاثیرات در عرصه معماری و شهر سازی می باشد که نمود آن در شهر سازی مکتب اصفهان به وقوع پیوست. و اصفهان را به نصف جهان تبدیل نمود. در دوران صفویه در تاریخ معماری و شهر سازی ایران، دوران طلایی بحساب می آید. در این دوران علاوه بر ایجاد شهرهای متعددی بویژه شهرهایی که از جنبه مذهبی و اقتصادی واجد اهمیت بودند، توسعه و گسترش می یابد.

بیان مسئله

عوامل موثر در شهر سازی صفویه:

مهمترین عواملی که در شهر سازی ایران به ویژه در عصر صفویه موثر بودند. عوامل زیر در شهر سازی ایران به عنوان اصلی ترین عواملی می بودند که در شهر سازی و معماری شهرهای ایران حرف اول را می زدند. و در ساخت و ایجاد، توسعه و... شهرهای ایران و یا تولد شهری جدید در یک منطقه جدید براساس عوامل بودند حال ممکن بود بعضی مواقع وزن و اعتبار یکی از عوامل نسبت به دیگر بیشتر یا کمتر باشد. عوامل اصلی موثر در شهر سازی صفویه عبارت بودند:

الف) عامل جغرافیایی و اقلیمی

ب) عامل دفاعی و نظامی

ج) عامل اقتصادی و تجاری

د) عامل دینی و مذهبی

ه) عامل سیاسی، حکومتی و اداری

خ) عامل تشریفات و برگزاری مراسم

و) و....

ویژگیها یا مشخصه های شهر سازی صفویه:

توجه به محیط زیست و ایجاد فضای سبز و باغ: یکی از ویژگی های مهم شهر سازی ایرانی بخصوص در روزگار صفویه، پیوند بافت شهر و کالبد معماری های سبز درون شهری است. «شیوه ایجاد باغشهرها در دوران صفویه به عنوان اساسی ترین الگوی شهر سازی مورد توجه شهر سازان قرار داشت، چنانکه طراحی استادانه باغ شهرهای قزوین، اصفهان، اشرف را در این دوران می توان از نمونه های موفق شهر سازی با تکیه بر فضای سبز بشمار آورد» (ورجاوند، ۱۳۷۵، ص ۵۹۰). شهر تبریز در عصر زمامداری شاه اسماعیل نیز از این خصیصه بر خوردار بوده است، چنانکه «خواندمیر» در کتاب «حبیب السیر» در توصیف آن شهر در آخرین سال حکومت شاه اسماعیل می نویسد: «در این تاریخ یعنی ثلثین و تسعما هجری به یمن معدلت نواب کامیاب شاهی، تبریز. معمورترین بلاد ربع مسکون است. و بواسطه و فورعمارات و زراعت، غیرت افزاری چرخ بوقلمون، گوئیا کلمه - ادخلوها بسلام امنین - آینی است در شان او کریمه «جنه عرضها السموات» کنایی است از فسخت ساحت جنت نشان او... در تبریز، باغستان فراوان است. (ذکاء، ۱۳۶۸، ص ۱۹۳). یک بازرگان ونیزی نیز، تبریز عهد شاه اسماعیل را از جهت آراستگی به باغها و گیاهان متعدد و متنوع قابل مقایسه با ونیز دانسته است. لازم به یادآوری است که از خصوصیات کلیدی شهر صفویه بویژه در اصفهان، طرح چهار باغ است که عملکردی تفریحی داشته و در آن رابطه انسان با طبیعت بسیار مورد توجه قرار گرفته است. به گفته